

A red dragonfly is positioned diagonally across the cover, its body following a path from the top right towards the bottom left. The background consists of horizontal stripes in shades of blue and white. The title is centered within a dark blue rectangular area.

DEN **BORGERLIGA** ROMANEN
OCH **MEDELKLASSENS** SJÄLVFÖRAKT

TIMBRO

THERESE BOHMAN

DEN BORGERLIGA ROMANEN
OCH MEDELKLASSENS SJÄLVFÖRAKT

THERESE BOHMAN

DEN BORGERLIGA ROMANEN

OCH MEDELKLASSENS SJÄLVFÖRAKT

TIMBRO

OM FÖRFATTAREN

THERESE BOHMAN ÄR FÖRFATTARE OCH KULTURSKRIBENT.
HON HAR VARIT REDAKTÖR PÅ TIDSKRIFTEN AXESS OCH
ÄR I DAG VERKSAM SOM SKRIBENT KNUTEN TILL
EXPRESSEN KULTUR. HÖSTEN 2014 UTKOMMER HENNES
ANDRA ROMAN.

© FÖRFATTAREN OCH TIMBRO 2014

OMSLAG: TOMAS NIHLÉN

SÄTTNING: STIG FORSGREN, WWW.ORIGINALET.SE

ISBN: 978-91-87709-11-1

INFO@TIMBRO.SE

WWW.TIMBRO.SE

INNEHÅLL

INLEDNING	7
DEN BORGERLIGA ROMANEN	11
VEM ÄR MEDELKLASS?	15
STATUSJAKT OCH SJÄLVFÖRAKT	21
DÅLIGT MEDELKLASSAMVETE OCH VUXENÅNGEST	27
KÄRNFAMILJSHELVETET	35
BORGERLIG TRIVSEL	37
ÄR NÅGON LYCKLIG I MEDELKLASSEN?	39
VILKEN MEDELKLASS FÅR BÖCKER SKRIVNA OM SIG?	43
MED MEDELKLASSEN MOT FRAMTIDEN	49
AVSLUTNING	51
REFERENSER	53

INLEDNING

De senaste åren har medelklassen stått i centrum för svensk politik. Nya Moderaternas framtoning är framförallt som ett medelklassparti, vars politik väcker reaktioner som Medelklassuppropet (där medelklassväljare gick samman och deklarerade att de hade fått nog av skattesänkningar). Valet 2014 kommer att bli ett slag om medelklassens röster. I en artikel i Dagens Arena hösten 2013 noterar också Anders Mildner att ordet medelklass används betydligt oftare än på länge: ”De senaste åren har journalisternas användande av ordet formligen exploderat. I dag används det mer än 20 gånger mer i tryckt svensk press än för två decennier sedan.”¹

Vi talar alltså gärna om medelklassen i dag. Men hur ser medelklassen i Sverige ut? Klass är numera ett komplicerat begrepp. En egenföretagare i byggbranschen kan till exempel tjäna betydligt mer än en socionom med akademisk utbildning, samtidigt som en läkare kan ha mer radikala värderingar än en konservativt sinnad arbetare. Varken pengar, utbildning eller värderingar tycks på egen hand kunna definiera vem som är medelklass.

Den franske sociologen Pierre Bourdieu (1930–2002) talar om olika typer av kapital: ekonomiskt, kulturellt och socialt. Ekonomiskt kapital innebär helt enkelt pengar. Kulturellt kapital är kännedom om den kunskap, det språkbruk och de koder

¹ Mildner (2013).

som utmärker den som anses kultiverad. Socialt kapital innebär kontakter (som släktband och bekantskaper) inom det fält – också en av Bourdieus termer: en del av samhället med specifika spelregler – där man vill verka.

Det är med hjälp av Bourdieu som jag kommer att definiera medelklassen här, och medelklassen kommer då att utgöras av personer med tillgång till dessa typer av kapital. Ekonomiskt kapital i betydelsen att ha råd att bo bra, äta bra, resa på semester; kulturellt kapital i bemärkelsen vara kulturellt medveten, allmänbildad, känna till sociala koder, och socialt kapital i bemärkelsen att vara verksam inom attraktiva branscher och ha kontaktnät där.²

Vilka skildringar finns av dessa personer i samtidslitteraturen? Jag ska titta på ett antal romaner, utgivna under de senaste sju åren, med det gemensamt att de utspelar sig i en svensk medelklasskontext. I de flesta av romanerna är själva upplevelsen av att vara medelklass central. Den feministiska debattören Maria Svelands genombrottsroman *Bitterfittan* skildrar svårigheten att leva i en jämställd relation i den svenska medelklassen. Hans Koppel (pseudonym för Petter Lidbeck, tidigare författare till en rad ungdomsromaner) skriver i *Vi i villa* om avundsjuka och statusjakt i ett villaområde. Journalisten och författaren Sara Kadefors *Fågelbovägen 32* diskuterar konflikten som uppstår när en medelklasskvinna plötsligt finner sig vara en av dem som har anställt svart hemhjälp, och hur hennes ideal då krockar med verkligheten. Helena von Zweigbergks *Ur vulkanens mun*, som är en i raden romaner hon skrivit med medelklassen som spelplats, skildrar ett krisande medelklassäktenskap. Författaren och litteraturvetaren Carina Burmans *Kärleksroman* kretsar kring en grupp medelklasspersoner i Visby, vars vägar korsas i den lokala Rotary-föreningen. Och Erik Helmersson, som ut-

² För definitioner av Bourdieus kapital, se Broady (1991), sid 169 ff.

över författare är ledarskribent på Dagens Nyheter, har med sin *Den onödige mannen* skrivit något så ovanligt som ett försvar för medelklassen.

Romanerna är valda för att de var och en belyser olika aspekter av medelklassstillvaron och tillsammans utgör ett tvärsnitt av de teman som behandlas inom ramen för den. Vilken bild tecknar de av den samtida svenska medelklassen?

Harry Martinson menar i *Nässlorna blommar* (1935) att det finns medelklass av fyra slag: ”1) med bildning och piano, 2) med bildning men utan piano, 3) utan bildning men med piano, 4) utan både bildning och piano.”³ Den första kategorin besitter både ekonomiskt och kulturellt kapital och får anses vara traditionell, gammeldags borgerlighet, medan entreprenören utan formell bildning men med tillräckligt ekonomiskt kapital för att kompensera för det kulturella – för att tala med Bourdieu – får sägas tillhöra kategori nummer fyra. Finns alla dessa schatteringar av medelklass representerade i samtidslitteraturen? Vad utmärker skildringarna av den samtida svenska medelklassen?

³ Martinson (1935), sid 14.

DEN BORGERLIGA ROMANEN

Man brukar kalla medelklassen för det kulturbärande skiktet och då syfta på att det till stor del är medelklassen som är kulturkonsumenter: som köper böcker, går på museum och teater, tar del av kultursidor och kulturevenemang.

Själva romanens uppkomst brukar härledas till framväxten av en urban medelklass vid 1700-talets mitt. I sin *The rise of the novel* (1957) pekar den amerikanske litteraturvetaren Ian Watt på en rad anledningar som gjorde att romanläsandet kunde uppstå, utvecklas och få fäste. Samtliga är beroende av medelklassen – och framförallt av medelklassens kvinnor (som det i dag, ofta lite nedlåtande, brukar talas om som ”kulturtanter”).

Från mitten av 1700-talet växte det i England, i svallvågorna av industrialiseringen, fram en urban medelklass – ett nytt segment i samhället bestående av köpmän, hantverkare och personer med administrativa jobb inom statsförvaltningen. Samtidigt ökade läskunnigheten, och det fanns plötsligt en ”läsande klass” i samhället – och därmed behov av en litteratur avsedd för den.

Det är nu man kan börja tala om ”den läsande allmänheten”. Även om böcker fortfarande var dyra, började just romaner att tryckas i billigare utgåvor. Vid mitten av 1700-talet etablerades också ambulerande bibliotek i London, där man för en mindre summa kunde låna böcker och där romaner var den främsta attraktionen. Kvinnor, som vid den här tiden inte deltog i arbetslivet och som i och med industrialiseringen hade befriats från en rad hushållssysslor, hade gott om fritid och bör-

jade nu läsa mer. ”Vävande och spinnande är sällsynt i de flesta hus, eftersom de många tillverkarna har räddat dem från nödvändigheten av sådant”, skriver den förvånade Linnélärjungen Per Kahlm från London 1748 efter att ha bevittnat kvinnor som gjorde annat än skötte hushållen.⁴

Samtidigt sågs det ökande romanläsandet med stor skepsis på vissa håll. 1787 skrivs i Stockholms Posten, under rubriken ”Reflexioner öwer Romanläsning”, att ”dessa swartkonstböcker” som romanerna utgör, gör kvinnorna missnöjda med sin tillvaro: ”Derifrån härflyter ledsnaden och det elaka lynnet hos våra Damer, äfwen då de äro i de bästa sällskaper”.⁵

Att romaner är destruktiva i bemärkelsen skadliga för kvinnor är en tanke jag ska återkomma till.

I sin *Borgerlig offentlighet* [*Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1962] menar Jürgen Habermas att denna nya borgerlighet också lägger grunden för det offentliga samtalet som äger rum i dagstidningarna.⁶ I en svensk kontext infaller också det man brukar tala om som ”liberalismens genombrott” kring 1830, då Aftonbladet – som blev ett organ för liberal samhällsdebatt och opinionsbildning – grundas. Liberalismen i Sverige blev något långt mer än en politisk rörelse, ”den var ett sätt att vara, en intellektuell mentalitet, som kom till uttryck också i litteraturen”, menar Lars Lönnroth och Sven Delblanc i *Den svenska litteraturen* (1988).⁷ Liberalismens framväxt i Sverige hängde intimt samman med den framväxande medelklassen, som drev igenom en rad samhällsförändringar – näringsfrihet, avvecklandet av ståndsprivilegierna, folkskolor, rättssäkerhet, akademiska satsningar – och ställde sig kritisk till statsbyråkrati och kyrka, som uppfattades som bakåtsträvande.

⁴ Watt (1957), sid 45.

⁵ von Platen (1997), sid 499.

⁶ Habermas (1984).

⁷ Delblanc & Lönnroth (1888), sid 10.

Romanen slog igenom sent i Sverige och var länge en illa sedd genre: ”Romanläsarna . . . rekryterades bland gamla vivörer, halvbildade personer, känslösa unga mö, sorglösa och sysslolösa ungdomar och dylikt folk. Bättre mans barn var förbjudna att läsa romaner”, skriver Magnus von Platen i ett referat av en artikel i Post- och Inrikes Tidningar, publicerad 1835.⁸ Det är också så man enligt von Platen bör förstå varför den så kallade medelklassrealismen är både sen och svag i Sverige: kritiken mot den var inte nådig. Dess låga prestige innebar också att romanen blev en kvinnogenre: för och av kvinnor.

Fredrika Bremer blev en av de tidiga svenska romanförfattarna med *Famillien H*****, som kretsar kring frågan om personlig frihet inom ramen för äktenskapet. (Att hon påstår i boken att om hon själv hade döttrar, skulle de förbjudas att läsa romaner – ”Denna tidiga romanläsning – huru mycket gift lägger den ej ned i unga sinnen!”⁹ – får sägas illustrera synen på romaner vid tiden.) En annan tydlig representant för den liberala medelklassen är Sara Videbeck, huvudperson i Carl Jonas Love Almqvists *Det går an* (1839). Hon är inte bara egenföretagare, utan vill dessutom vara fri i bemärkelsen att aldrig gifta sig, utan leva i relationer så länge kärleken varar. Denna frisinnade romangestalt med sin strävan efter både ekonomisk och känslomässig frihet gav upphov till högljudd debatt i pressen.

Under det sena 1800-talet verkade till exempel Ann Charlotte Leffler och Hjalmar Söderberg som uttolkare av borgerligheten, och under 1900-talets första halva författare som Hjalmar Gullberg och den i dag närmast oläste Olle Hedberg – som under sin storhetstid på 1950-talet hade en central ställning som samtidsskildrare. Efter 1968 blev ”borgerlig” ett skällsord.

⁸ von Platen (1997), sid 502.

⁹ von Platen (1997), sid 500.

VEM ÄR MEDELKLASS?

Hur skiljer sig då ”borgerlig” från ”medelklass”? I sin artikel ”Finns det en borgerlig litteratur?” från 1998 påpekar Johan Svedjedal att vid liberalismens genombrott i Sverige runt 1830 var medelklassen knuten till den moderna industrialismen, medan borgarna tillhörde det fallande skråväsendet.¹⁰ Svedjedal brottas dock också med problemet att definiera ordet ”borgerlig”:

Betyder ordet en social grupp (borgare eller medelklass som gruppen mellan allmoge/arbetarklass och aristokrati/överklass)? Betyder det medborgerlig eller civil (i motsats till kyrklig)? Eller har det en politisk innebörd (borgare i motsats till socialistisk)? Och har ordet en pejorativ innebörd – borgare i betydelsen inskränkt, småborgerlig, brackig?¹¹

Delar av dagens svenska medelklass upplever sig alldeles säkert (sedan ungefär 1968) stå i opposition mot borgerligheten, om man med borgerlighet menar det samhällsskikt som slår vakt om traditioner, bildning och traditionella värderingar. Men som jag nämnde ovan: en stor del av arbetarklassen delar den typen av värderingar och är på så vis mer lik borgerligheten än den förment radikala medelklassen.

¹⁰ Svedjedal (1998).

¹¹ Ibid.

Den gamla, bildade borgerligheten är i dag en grupp i samhället som inte syns särskilt mycket. Moderaterna är nya medelklassmoderaterna, med en air av konsumtion och livspussel snarare än tradition och bildning. Samtidigt visar Marie Söderqvist Tralau i sin bok *Status : vägen till lycka* (2009) att en bred bildning alltjämt är den egenskap som smäller högst när man vill imponera på sina medmänniskor i Sverige (mot vilket man givetvis kan invända att det kanske är typiskt svenskt medelklassängsligt att svara "bildning" när man deltar i en undersökning om vad man anser är status, för att inte framstå som ytlig).¹²

I *Politik på menyn* (2013) gör statsvetaren Katarina Barrling iakttagelsen att alliansregeringen arbetar hårt på att vara relaterbar för sina medelklassväljare. I en analys av det Instagram-konto som Filippa Reinfeldt, sjukvårdslandstingsråd i Stockholm, använder för att kommunicera med både vänner, familj och väljare framgår just det. Barrling kommenterar det på följande sätt: "Det som förmedlas här är inte en hög politikers upphöjda position utan snarare är det den typ av medelklass-ideal som kommer till uttryck i kolorerad veckopress, kvällstidningsbilagor och tv-soffor, ett ideal som för många kan vara svåruppnåeligt men ändå inte avlägset på ett sätt som fasanjakt och slottsliv".¹³ Den samtida svenska borgerligheten fredagsmyser med tacos och TV4 snarare än med en litterär klassiker. "Medelklass" har i dag kommit att bli ett skällsord, precis som "borgerlig" under 1970-talet. "Den som är medelklass är trög, tråkig, stel, förutsägbar, vaniljaktig, mainstream – någon som lever i en skyddad bubbla och som aldrig kommer i kontakt med det som är på riktigt"¹⁴, skriver Anders Mildner i sin artikel i Dagens Arena. "Om vita västerländska män – 'gubbe' –

¹² Söderqvist Tralau (2009), sid 33.

¹³ Barrling (2013), sid 69.

¹⁴ Mildner (2013).

var det populäraste skällsordet i kulturdebatten i slutet av 90-talet så verkar nu 'medelklass' ha tagit över argumentationsmarknaden", menar Malin Ullgren och Gabriella Håkansson i en artikel i Dagens Nyheter 2007.¹⁵ (2014 verkar i och för sig "vit" åtminstone i vissa kretsar ha tagit över förstaplatsen efter "medelklass", eftersom den svenska kulturdebatten – och följaktligen invektiven – alltmer har kommit att handla om etnicitet och identitetspolitik, men det får utredas i en annan rapport.)

I artikeln "Medelklassens diskreta charm" i Axess magasin, gör Per Svensson 2009 ett ambitiöst försök att kartlägga den svenska samtida medelklassen. Han konstaterar precis som Anders Mildner att medelklassen ofta framställs som tråkig, och att det är ont om skildringar av medelklassen som en harmonisk samhällsklass där det är möjligt att vara lycklig och tillfreds med livet:

Medelklassen har många, egentligen alla, synder på sitt samvete, den är både livsfarlig och löjlig. Men själva ursynen är för-ljugenheten. Medelklassmänniskan har alltid något att dölja. I medelklassfamiljens garderob finns alltid minst ett skelett. Medelklasshemmet är alltid ett ormbo av lögner och förträngda lidelser.¹⁶

Svensson får medhåll av Johan Lundberg, som i artikeln "Varför finns det ingen medelklass i litteraturen?" (1999) konstaterar att

litteraturen från slutet av 1800-talet och framåt [präglas] av ett oupphörligt ironiserande över välartade småborgare, liksom av skildringar av hur det under den borgerliga fasaden lurar

¹⁵ Håkansson & Ullgren (2007).

¹⁶ Svensson (2009).

mörka hemligheter och hur den välartade borgerliga tillvaron är jordmån för destruktiva krafter. Det paradoxala i sammanhanget är att de som främst attraheras av dessa skildringar, i den mån någon över huvud taget gör det, är just medelklassen.¹⁷

Det finns en tradition av att skildra medelklassen så: från 1880-talets naturalism med Strindberg och Ibsen, där livet i kärnfamiljen gång på gång beskrivs som problematiskt, via exempelvis Eugene O'Neills *Lång dags färd mot natt*, där medelklasslivet i kärnfamiljen beskrivs som precis det ormbo av lögner och förträngda lidelser som Svensson skriver om, till en uppsjö moderna romaner, filmer och tv-serier där det dväls ett avgrundsdjupt mörker under den trivsamma – och falska – ytan av fungerande medelklasstillvaro.

Johan Svedjedal konstaterade i "Finns det en borgerlig litteratur?":

Den centrala borgerliga litteraturen skulle, med den definition jag har föreslagit, vara en litteratur där medelklassen (eller "mellanskikten" eller "borgerligheten") reflekterar över sina egna funktioner och villkor som social grupp – en litteratur där den sociala tillhörigheten inte bara är miljö, utan en del av själva ämnet. Finns det en sådan litteratur?

Som ansatser och enskilda exempel, men knappast som rörelse eller ens som kotteri. Sett så är den borgerliga litteraturens omedvetenhet om sin borgerlighet ett konstnärligt problem.

Finns det en borgerlig litteratur? Ja, i högsta grad. Men den är närblind.¹⁸

Jag kommer precis som Svedjedal att undersöka några av de senaste årens svenska romaner, och i synnerhet fokusera på

¹⁷ Lundberg (1999).

¹⁸ Svedjedal (1998).

berättelser där medelklassen utgör både spelplats och förutsättning för fiktionen. Svedjedal fann få exempel på detta. Har något hänt i litteraturen sedan 1998? Hur skildras medelklassen i den svenska samtidsromanen?

STATUSJAKT OCH SJÄLVFÖRAKT

Till att börja med kan man konstatera att den svenska medelklassen inte är särskilt väl representerad i samtidslitteraturen – särskilt inte om man tar i beaktande att större delen av den skönlitteratur som produceras, skrivs av personer som får räknas till medelklassen.

Johan Svedjedal ägnade studien från 1998 åt romaner av Agneta Pleijel, Anna-Karin Palm, Carina Rydberg och Carl Johan Vallgren, och fann alltså en medelklass som framstod som omedveten om sin roll som medelklass: ”Det är slående hur liten roll personernas klasspositioner spelar för deras självförståelse. Om de här personerna alla tillhör medelklassen, de borgerliga skikten, har deras klasstillhörighet knappast någon betydelse för hur de ser på sig själva.”

Under de senaste åren, sedan ungefär 2006, har det dock utkommit en rad romaner som alla har medelklassidentiteten i centrum. Jag tänker exempelvis på Thomas Engströms *Dirty Dancer*, Maria Svelands *Bitterfittan*, Hans Koppels *Vi i villa*, Helena von Zweigbergks *Ur vulkanens mun*, *Sånt man bara säger* och *Än klappar hjärtan*, Hans Gunnarssons *Albatross*, Sara Kadefors *Fågelbovägen 32* och *Borta bäst*, och Erik Helmersons *Den onödige mannen*.

”Ingen föraktar medelklassen så flitigt som medelklassen själv. Finns det någon någorlunda samtida roman där en hyggligt typisk medelklassstillvaro framställs som harmonisk och eftersträvensvärd?”, frågar sig Per Svensson i sin artikel i Axess.

Det är en observation som i högsta grad är giltig för huvudpersonen i *Vi i villa* (2008) av Hans Koppel (pseudonym för Petter Lidbeck). Hos Koppel framstår medelklasstillvaron som en enda stor charad som till varje pris ska upprätthållas: ingen är lycklig, men alla vill ge sken av att vara det. Huvudpersonen Anders bor med fru, dotter och hund i en villa, jobbar i reklambranschen, spelar innebandy på fritiden och har en älskarinna i ett försök att göra tillvaron lite mer spännande. Hans äktenskap går på rutin, det är tomt på både ömhet och åtrå (och har övergått till det Anders kallar ”renoverings- och husdjursidan”¹⁹), och även om just det inte är något som borde gå att lasta själva medelklasslivet för, är situationen densamma i många av den senaste tidens böcker om medelklassen. Det gäller de ovan nämnda romanerna av Erik Helmersson, Sara Kadefors och Helena von Zweigbergk, vilka jag ska återkomma till. Att skiljas går inte – ”Ni har ju banklån ihop”²⁰ – och när Anders otrohetsaffär uppdagas får han ångest och föreställer sig hur hela hans tillvaro kommer att rasa ihop: han kommer att tvingas flytta till en deprimerande miljonprogramslägenhet, karriären kommer att följa samma nedåtgående spiral och ”snart sitter du med din dotter på avfarts-McDonalds varannan helg.”²¹

Det är som att själva medelklasstillvaron med sina plikter, ansvaret för att få vardagen att rulla på – det som brukar kallas livspusslet – suger liv och passion ur alla inblandade, tills allt som återstår är håglösa samtal om inredning över fredagsvinet. Det riktiga livet, det där man är lycklig, där man känner sig fri och älskad på en och samma gång, tycks finnas någon annanstans än i medelklassen.

Anders påminner om de osäkra, statusupptagna männen i

¹⁹ Koppel (2008), sid 107.

²⁰ Ibid, sid 34.

²¹ Ibid, sid 58.

tv-serien *Solsidan*, som får antas uttrycka något som den samtida svenska medelklassen anser är relaterbart, med tanke på vilken succé serien har blivit. ”Den sociala strukturen i villaförorten är densamma som på skolgården eller arbetsplatsen. Och hur gärna man än vill kan man inte ställa sig utanför”, säger Koppel/Lidbeck i en intervju.²² Anders i *Vi i villa* är avundsjuk och missunnsam när de rikare och mer framgångsrika grannarna köper ny, dyr bil och låter renovera köket. Till slut går han så långt att han börjar trakassera sina grannar: repar lacken på den nya, dyra bilen, stjälar en mobiltelefon och skickar obscena sms för att sätta ägaren i klistret, anmäler den rika grannens kreditkort som stulna för att försätta honom i en pinsam situation, kastar ägg på hans hus. Så stor är hans frustration, att han hellre sätter hela sin tillvaro på spel än låter saker fortsätta som de är.

Ett liknande mönster finns hos huvudpersonen Peter i Erik Helmersons *Den onödige mannen* (2011). Peter är medelålders och medelklass, med fru och tonårsdotter. Han arbetar med att skriva nöjesnotiser åt en nyhetsbyrå: ett jobb han känner sig ytterst otillfredsställd med. En mer framgångsrik journalistkarriär har glidit honom ur händerna, och han upplever sig gammal och misslyckad. Hans äktenskap knakar i fogarna och han har dålig kontakt med sin tonårsdotter. Dessutom gror det ett slags vantrivsel i kulturen inom honom. Inte ett missnöje med själva medelklasstillvaron – som vi ska se drabbar en rad andra romangestalter – utan tvärtom: en känsla av att inte bli uppskattad efter förtjänst, en längtan efter upprättelse i sin medelklassidentitet, för att han står upp för borgerliga värderingar – artighet och hövlighet, behärskning. Helmerson skriver fram ett samtida Stockholm där sådana dygder helt satts ur spel; där tonårgång terroriserar sina medmänniskor i tunnelbanan och biosalongen, där fotbollshuliganer beter sig just som huliganer,

²² Wahlström & Widstrand (2008).

där Peters dotter blir trakasserad på badhuset. Peter känner sig maktlös inför allt detta, som att han som vit medelålders medelklassman i det samtida Sverige är överflödig, ja, onödig.

Hans räddning blir att han till slut vågar säga ifrån. Det får stora konsekvenser för både honom och hans familj, men han vinner en känsla av återvunnen stolthet.

Peter möter ända fram till slutet av boken uppfattningen att medelklass är ett tillstånd att skämmas över. Till slut konfronterar han sin bästa vän, som – för att förolämpa honom – säger: ”Du är så otroligt medelklass ibland”.

Varför skulle jag inte vara medelklass? ... Jag är ju medelklass. Och jag gillar medelklassen. Den är fan helt underbar. Både arbetarklassen och överklassen är som sura herrklubbar: ”Du är inte riktig överklass för en av dina farföräldrar var ingift bodknodd. Du är inte arbetarklass för din farmor växte upp i villa.” Men vi i medelklassen tar leende emot alla som vill komma in. Och vi betalar vår skatt och vi skriker inte hora och vi går nästan varje dag till jobbet och vi går hem. Om vi bara kunde släppa vår besatthet av ... av inredning och bostadspriser så vore vi den perfekta klassen.”²³

Peter får till sist ett utbrott även på sin chef, som ständigt uppmanar journalisterna på nyhetsbyrån att ”inte göra det för medelklass” när de skriver sina artiklar och notiser, trots att alla på redaktionen ju är medelklass. ”Du behöver inte såga ditt liv”, säger Peter till chefen. ”Du har inte så mycket att skämmas över. Och det du skäms över kanske är helt fel saker.”²⁴

Erik Helmersons Peter är kanske något av ett unikum i samtidslitteraturen, i sin strävan efter att uppvärdera det goda med

²³ Helmerson (2011), sid 196.

²⁴ Ibid, sid 155.

en tillvaro i medelklassen. Många andra romanpersoner tycks se på sin tillvaro på samma sätt som Peters chef: med en känsla av skam.

DÅLIGT MEDELKLASSAMVETE OCH VUXENÅNGEST

Det självhat, eller åtminstone självförebråelsen, som går som en röd tråd genom beskrivningarna av medelklassen i samtidslitteraturen kan ta sig olika uttryck.

Karin, huvudperson i Sara Kadefors *Fågelbovägen 32* (2006), arbetar som gynekolog om dagarna och på kvällarna som läkare på en mottagning för papperslösa flyktingar. Där träffar hon Katerina från Moldavien, som inte bara är sjuk utan dessutom behöver jobb och någonstans att bo efter att ha blivit utnyttjad av familjen hon arbetat som hushållerska hos. Katerina flyttar in hos Karins familj i villan i ett trevligt område: bara tills hon blivit frisk från sin lunginflammation, är det tänkt från början, men i stället slutar det med att hon stannar kvar i familjen som svart hemhjälp och barnflicka, eftersom hon är för stolt för att acceptera familjens hjälp utan någon motprestation. Det hela utvecklas till ett psykologiskt spel mellan de två kvinnorna, där Karin till slut börjar misstänka att hennes man och två barn tycker bättre om Katerina än om henne. Och samtidigt gnager hela tiden Karins dåliga samvete: hon kan bara inte kasta ut Katerina, trots att hennes närvaro riskerar att splittra familjen.

Hennes lögn växer och växer, och till slut kretsar större delen av Karins tankar kring hur den skamliga hemligheten om Katerinas egentliga funktion i hushållet ska kunna bevaras. Man kan tycka att det inte skulle behöva vara en *så* stor sak: det finns andra i Karins bekantskapskrets som anlitar svart hemhjälp, men att *inte vara en sådan* är grundläggande för hela

Karins identitet. Hon är en person som hjälper människor, inte en person som utnyttjar dem.

Ett drag som går igen i flera skildringar av medelklassen är känslan av främlingskap inför tillvaron, så också hos Karin. ”Hur hamnade jag här?”, tycks man tänka. Kanske är det en reell erfarenhet av rotlöshet som speglas här: en stor del av dagens svenska medelklass utgörs av personer för vilka klassresan inte ligger långt tillbaka i tiden – kanske gjordes den av ens föräldrar, kanske har man gjort den själv. Det är som att vardagen i medelklassen fungerar illa med den självbild man har. Som att man ännu inte vant sig vid att tillhöra den del i samhället som utgörs av medelklassen, av Svenssons. Man har det hyfsat gott ställt i alla avseenden, men upplever ändå en känsla av en tomhet i tillvaron.

Karin resonerar precis så:

Det känns fortfarande inte riktigt naturligt att vända stan ryggen. Inte heller att bo i en villaförort, att ha kunskap om villaägares taxeringsvärden och villaägares sophämningsavgifter och att få Vi i villa med posten.²⁵

Så berättar hon om sin villa. Hon berättar om ångestträdgården, ångestgrannarna och ångestområdet. Hon säger att hon är världens präktigaste och duktigaste och att hennes liv är så äckligt jävla småborgerligt.²⁶

De går en tur i huset. Hon har sällan känt sig så vit och medelålders och övre medelklass. Och det har sällan känts så borgerligt med öppen spis och spröjsade fönster.²⁷

²⁵ Kadefors (2006), sid 10.

²⁶ Ibid, sid 71.

²⁷ Ibid, sid 138.

Det faktum att hon plötsligt har svart hemhjälp blir pricken över i:et i Karins medelklassångest eftersom det inte alls stämmer med hennes självbild. Hela tiden navigerar hon sig fram mellan bilden av hur andra lever sina liv och vad de kan tänkas förvänta sig av henne. Hon är ”ingen överklassfitta som anmärker på det ena eller det andra”²⁸, som Karin tänker när Katerina har möblerat om i köksskåp och lådor, men hon är inte heller – tack och lov! – en person som bor i miljonprogramsområdet där kliniken för papperslösa ligger.

Samma förvåning över hur livet har landat i en konventionell medelklassstillvaro syns hos huvudpersonerna i Helena von Zweigbergks roman *Ur vulkanens mun* (2008). Anna och Mats – hon arbetar i bokhandel och skriver livsstilsböcker om det goda i livet, han är frilansskribent och webbdesigner med en tilltagande oro över att han håller på att bli omkörd i sitt yrke av en yngre generation – är på semester på Sicilien med sina två barn. Resan görs med förhoppningen att den ska rädda deras äktenskap: Anna och Mats kan knappt öppna munnen utan att börja bråka med varandra, någon är alltid snar att sura eller skuldbelägga den andra, det finns ingen ömhet kvar mellan dem, de har inte haft sex på länge. De har det dessutom svajigt ekonomiskt och måste tänka över varje litet inköp under semestern (vilket också blir en källa till konflikter), men i övrigt är det framförallt deras oförmåga att kommunicera som göra att förhållandet knakar i fogarna. Till slut är situationen mellan dem så spänd att Anna känner ett behov att vända sig direkt till läsaren:

Jag känner ett behov att påpeka att Mats och jag är normala människor. Vi gör inte sjuka saker. Vi tillhör en någorlunda intellektuell medelklass som tvingats vända på slantarna de

²⁸ Ibid, sid 63.

senaste åren. Vi är medvetna om mycket och tycker rätt i de flesta frågor. Vi är humanister och antirasister och för jämlikhet och mot ökade inkomstklyftor i samhället. Utåt sätt är vi bra. Utåt sett borde vi passera utan att stöta oss med andra än de man ska stöta sig med om man är en medveten människa.

...

Det var inte så här det skulle bli.

Vi har gjort allt man ska, Mats och jag. Allt har gått rätt till. Vi blev kära, vi gifte oss och vi skaffade barn. Lite vilsna har vi varit i våra yrkesliv, men herregud. Vi har klarat oss.

Jag tycker att jag har följt alla pilar och färdriktningar som har satts upp på vägen. Ändå fattar jag inte hur jag har hamnat där jag är. Vi står bredvid varandra och jag gissar att Mats förstår lika lite som jag vem han har blivit.²⁹

Det är samma förvåning igen: Hur blev det så här? Hur blev *jag* en sådan som... Jag som brukade vara ung och radikal, jag som brukade hata villakärringar och hycklare, jag som var säker på att vårt äktenskap skulle vara kärleksfullt för alltid. Medelklassen är uppgiven: Vad hände egentligen?

Kanske är det lika mycket vuxenlivet som är tråkigt för Helena von Zweigbergks, Sara Kadefors, Erik Helmersons och Hans Koppels huvudpersoner. De är inte unga längre – när Peter i Helmersons *Den onödige mannen* träffar sin bästa vän ser han honom för ett ögonblick framför sig i tröjan med Cabaret Voltaire-tryck som han brukade bära som tjugoåring, när de tågloffade i Europa och var unga och fria, och han drömmer sig gärna bort till tiden då han fortfarande var en ung och lovande journalist som spåddes en lysande karriär. Karin i Kadefors *Fågelbovägen* 32 minns sin ungdomliga radikalitet, demonstrationerna för en bilfri innerstad som hon ordnade innan hon

²⁹ von Zweigbergk (2008), sid 167 ff.

blev en "villakärring". Vuxenheten framställs som ett sämre tillstånd, där inget längre gör en glad på riktigt.

Kanske är det ett gemensamt drag för den generation som skrivit de böcker jag tar upp här, i ett land där en generation popskribenter och ironiska komiker i samma generation har mutat in ett område i medieflödet som varit intakt sedan 1990-talet, och som dessutom tillskrivs auktoritet som politiska kommentatorer eller djupsinniga i största allmänhet. Kanske är det extra svårt att växa upp som urban medelklass: att vara vuxen, med bostadslån och föräldramöten och fiskpinnar och ansvar och vardag framstår i en sådan kontext kanske som tråkigt, grått, för normalt.

I Karl Ove Knausgårds *Min kamp 2* bor berättarjaget i Malmö och umgås med medvetna medelklassföräldrar med kreativa yrken och barn i samma åldrar. I ett roligt stycke beskriver Knausgård plågat ett barnkalas där det bjuds på sockerfri saft och minimorötter i stället för godis, och hur berättarjaget till sin glädje träffar en bekant, Gustav, som han tycker är trevligare än de andra föräldrarna, och framförallt annorlunda. Han är "en ordentlig man, som inte hade någon krångligare sysselsättning än ett enkelt hederligt jobb": "Vi var jämnåriga, men när jag såg på honom tänkte jag på honom som tio år äldre. Han var vuxen på det sätt som våra föräldrar hade varit vuxna när jag var barn."³⁰

Det är talande att det är en norsk författare som gör en sådan observation. De svenska 1960- och 1970-, och kanske till och med 1980-talisterna som skriver berättelserna om medelklasslivet kände sig speciella under tonåren när de tillhörde en subkultur: 1990-talets indiescen utgjordes till stor del av medelklassungdomar, liksom 1970-talets punkscen – där samma ungdomar som gjorde till sin identitet att skita i allt slutade som

³⁰ Knausgård (2011), sid 50.

bättre utbildade än genomsnittet.³¹ Det är vad författaren Bengt Carlsson kallar det ”det trygga äventyret” i sin bok som heter just *Det trygga äventyret : medelklassens längtan och mål* (1990). Så länge man faktiskt är medelklass, är det lätt att ta avstånd från allt vad det innebär, eftersom inte mycket man kan ta sig för utgör en faktisk risk för att köra sitt liv i botten.

När litteraturkritikern Inga-Lina Lindqvist hösten 2013 recenserade Helena von Zweigbergks roman *Än klappar hjärtan* på Aftonbladets kultursida var hon inne på just den tankegången:

... eftersom alla karaktärerna är så tydligt placerade i den urbana medelklassen blir till slut bilden av en i sina privilegier orubblig klass överväldigande.

*Inget biter på dem. Inte ekonomiska svårigheter – man har ju släktingar med ekonomiska resurser. Inte äktenskapskriser – man kan ju sälja femrummaren och köpa en tvåa till sig själv. Inte ens sjukdom och död får dem att helt tappa fotfästet.*³²

Detsamma talar Per Svensson om i sin artikel i Axess, där han refererar Stefan Jarls filmer *Dom kallar oss mods* och *Ett anständigt liv*. De rebelliska modsen går ner sig i drogmissbruk och slutar med tiden antingen som döda eller som trasiga existenser för vilka samhällets skyddsnät inte räcker till: ”Och något annat skyddsnät hade pundarna på T-centralen aldrig haft. De kom faktiskt inte från Svenssonfamiljer. De var inte medelklass. De kunde inte välja att utveckla sitt avståndstagande från det konventionella till en borgerlig identitet och födkrok.”³³

Men hur skulle det kunna vara annorlunda, kan man argu-

³¹ Andreasson (2006).

³² Lindqvist (2013).

³³ Svensson (2009).

mentera: en berättelse som utspelar sig i medelklassen, har ju sina begränsningar satta av detta faktum. Även om minsta felsteg i livet inte innebär att romanpersonerna landar på ruinens brant, så utesluter ju inte det att man inte kan ha problem i medelklassen, att man kan vara olycklig, att tillvaron kan utgöra fond för en intressant berättelse. Det borde ju framförallt inte innebära att man automatiskt är olycklig just över själva existensen i medelklassen. Men med Erik Helmersons *Den onödige mannen* som notabelt undantag tycks det vara så i den svenska samtidsromanen: medelklasstillvaron är en tvångströja, och som sådan i sig själv problematisk.

KÄRNFAMILJSHELVETET

I Maria Svelands *Bitterfittan* (2007) har huvudpersonen Sara tröttnat på sin medelklassstillvaro, men inte alls av samma anledningar som de manliga huvudpersonerna hos Helmerson och Koppel. Hennes liv i medelklassen är precis som i von Zweigbergks *Ur vulkanens mun* relativt fattigt ekonomiskt, men rikt på kulturellt kapital, för att tala med Bourdieu: Sara lever med man och en tvåårig son, arbetar som journalist, periodvis på Sveriges Radio. Hon läser mycket: romanen tar sitt avstamp i Erica Jongs feministiska klassiker *Rädd att flyga* från 1973 och är sedan skriven delvis i dialog med den och andra böcker som kan sägas ingå i en feministisk kanon, bland andra Suzanne Brøgers *Fräls oss från kärleken* och Carin Holmbergs *Det kallas kärlek*. Saras vantrivsel i tillvaron beror på omöjligheten att ha en jämställd heterosexuell kärleksrelation. ”Kärnfamiljshelvetet”, äktenskapet: ”Jag stod inte ut med det skitiga bagage som följde med äktenskapet. All dålig smak i munnen när man tänker på vad äktenskap står för. Hundratals år av förtryck, miljoner olyckliga människor som väste i bakgrunden.”³⁴

För att komma bort från tillvaron – Stockholm i januari, stress, dagislämning, vardag, trötthet, snömodd – köper hon en resa till Teneriffa och tillbringar en vecka med att tänka över sin situation. Genom återblickar till en uppväxt med en frånvarande och alkoholiserad pappa och en mamma som får dra

³⁴ Sveland (2007), sid 15.

hela lasset för familjens vardagstillvaro, en tonårstid med både uttalade och outtalade krav på hur man förväntas agera som kvinna, och vuxenlivets tilltagande bitterhet över ett svajande äktenskap, den ojämslida vardagen och bristen på möjlighet till självförverkligande som småbarnsmamma, landar romanen i att Sara upptäcker att hon är gravid och återvänder hem till man och barn, besluten att få det att fungera den här gången.

Sara är en klassresenär, född och uppväxt i arbetarklassen, och i *Bitterfittan* är det svårigheterna att ha en jämställd relation inom ramen för en medelklassstillvaro som gör henne bitter. Hon tycks se den dysfunktionella relationen med sin man som en konsekvens av just ojämslidenheten, till skillnad från männen i Helmersons och Koppels böcker som har mer diffusa förklaringar till sina dåliga relationer.

Svelands Sara ser sin idealtillvaro i det 1970-tal hon läst om hos Erica Jong, och skulle därmed kunna skrivas in i den linje medelklasskvinnor som "förläst sig" på romaner: "Hon förledes att ställa orimliga krav på verkligheten", som Magnus von Platen skriver om i sin essä om "romanföraktet".³⁵ Vi kan därmed inordna Sara i en linje kvinnor från Flauberts *Madame Bovary* och Victoria Benedictssons *Fru Marianne*.

Men Sara går inte under, som Emma Bovary. Hon längtar efter frihet, möjlighet till både långa tankar och knapplösa knull, men egentligen vill hon mest av allt bara få vardagen att fungera. Att skiljas går inte, precis som i *Vi i villa*, och inte ens den radikala Sara gör det. Det trygga äventyret sträcker sig till en veckas chartersemester. Det är hos Sveland precis som hos Helmerson och Kadefors: egentligen vill man bara att saker ska vara som vanligt. De har bara olika definitioner av vad "som vanligt" är.

³⁵ von Platen (1997), sid 505.

BORGERLIG TRIVSEL

Helmerson, Koppel och Sveland förenas av att deras romaner är ett slags idéromaner. Deras syften är inte bara att berätta om personer i medelklassen, utan att utforska och problematisera själva medelklasstillvaron.

Ett helt annat tonläge återfinns i Carina Burmans *Kärleksroman* från 2009, som till skillnad från de andra handlar om själva idén om medelklassen, trots att den i högsta grad utspelar sig där. Den kretsar kring fyra personer – tre kvinnor och en man – vars vägar korsas när de blir medlemmar i samma Rotary-förening i Visby. Huvudpersonerna arbetar som arkeolog, allmänläkare, konstnär och rektor. En annan för intrigen viktig person är präst. Man har barnen på Montessoridagis, är medveten och intresserad av mat och kultur och lever i allt väsentligt goda medelklassliv.

Kärleksroman beskriver en rad konflikter och omvälvande händelser i huvudpersonernas liv (kärlek, otrohet, olycklig kärlek, skilsmässor, dödsfall, självmord), men ingen av dessa beskrivs som knutna till den medelklassmiljö som romanen utspelar sig i. Ingen av huvudpersonerna som fattar avgörande livsbeslut – skilsmässa, till exempel (för i *Kärleksroman*, den roman som får sägas vara den mest borgerliga i den här undersökningen, skiljer man sig faktiskt, till skillnad från i exempelvis radikala *Bitterfittan*) – gör det som en konsekvens av den tärande medelklasstillvaron, utan för att de drabbats av genuin passion.

Kärleksroman skiljer sig också från de övriga böckerna i undersökningen genom att huvudpersonerna faktiskt upplevs som vuxna. Både Frida och Louise, de två yngsta kvinnorna i romanen, 33 respektive 36 år – tänker på sig själva som gamla, trots att de är yngre än personerna i flera av de andra romanerna. De har båda fött tre barn, avslutat utbildningar, gift sig, köpt bostad och påbörjat karriärer. I allt väsentligt har de en stabil medelklassstillvaro, utan att känna någon otillfredsställelse över vare sig det eller det faktum att de är vuxna, med en vuxen tillvaro – ”vuxen på det sätt som våra föräldrar hade varit vuxna när jag var barn”, som Knausgård beskrev det. Den stora skillnaden kanske består i att de inte ägnar sig åt självreflektion i lika hög grad som personerna i de övriga böckerna: inget stötande och blötande av hur ens tillvaro kan tänkas te sig i någon annans ögon.

I Burmans roman finns också en uppsättning referenser som skiljer sig från andra skildringar av medelklassen som pliktskyldigt kulturintresserad eller bara konsumtionsinriktat statusfixerad: varje kapitel inleds med ett citat av Hjalmar Gullberg, en poet som får sägas tillhöra ett slags borgerlig kanon, med sin diktning som ofta har antika motiv (själva titeln *Kärleksroman* är också en referens till Gullberg, som 1933 gav ut en diktsamling med det namnet).

Det refereras till äldre litteratur, psalmer och gamla schlagers. I någon mån har det nog att göra med att Carina Burman (född 1960) är äldre än de övriga författarna i den här undersökningen. Men skillnaden är så stor att några år i ålder inte kan utgöra hela förklaringen. Hennes oneurotiska skildring av gotländsk medelklass ter sig helt enkelt väldigt ovanlig.

ÄR NÅGON LYCKLIG I MEDELKLASSEN?

Går det då att vara lycklig i medelklassen, enligt samtidslitteraturen?

Kanske är frågan felställd: Går det över huvud taget att vara lycklig i litteraturen? Till berättandets premisser hör att det är beroende av konflikter – det är så handlingen i ett skönlitterärt verk drivs framåt. En berättelse helt utan konflikter vore ointressant. Skriver man i en tradition av realism kan följaktligen inte vad som helst hända: de konflikter som uppstår kommer i någon mån att vara kopplade till den livssituation man befinner sig i. I en berättelse om medelklassen kommer romanpersonerna att möta konflikter typiska för medelklassen. En undersökning av de senaste årens romaner om arbetarklassen – där böcker som Åsa Linderborgs *Mig äger ingen* och Susanna Alakosis *Svinalängorna* blivit stora succéer – skulle teckna en lika negativ bild av arbetarklassen som någonsin medelklassromanen gör av medelklassen.

Men konflikter behöver givetvis inte vara en direkt konsekvens av klasstillhörighet.

Historiskt sett har människors möjlighet till självförverkligande begränsats av kyrkan, av inskränkthet och normer i familjen och uppfattningen om vad som passar sig i det närmaste samhället. I sin *Är svensken människa?* (2006) driver Henrik Berggren och Lars Trägårdh tesen om den svenska "statsindividualismen": "En föreställning om att den sanna kärleken är byggd

inte på det ömsesidiga beroendet utan på autonomins fasta grund”.³⁶

Den svenska välfärdsstaten har gjort att invånarna har kunnat kapla de traditionella gemenskapsbanden – familj, släkt och vänner – för att i stället utveckla ett beroende av staten. Svensken sätter en stolthet i att inte ligga någon till last. ”Att vara svensk i detta perspektiv innebär ytterst att sträva efter självständighet, frihet och individuellt självförverkligande på bekostnad av gemenskap, intimitet och traditionella förpliktelser.”³⁷ Det här är kanske mer giltigt för dagens urbana medelklass än för något annat samhällsskikt: ingenstans har man större möjlighet till självförverkligande. Trots det verkar man inte uppskatta all denna frihet. I stället finns det en tendens i samtidsromanen att uttrycka ett slags vantrivsel i kulturen – en medvetenhet om den egna sociala situationen och en känsla av obehag inför tillvaron. Det är som att ett slags metanivå ständigt är närvarande, där romanpersonerna känner sig tvungna att förhålla sig till att de är just medelklass på ett närmast masochistiskt, självmedvetet sätt.

I den meningen har något definitivt hänt sedan Johan Svedjedal undersökte medelklassen i litteraturen 1998 och skrev att det var ont om litteratur där ”medelklassen (eller ’mellanskikten’ eller ’borgerligheten’) reflekterar över sina egna funktioner och villkor som social grupp – en litteratur där den sociala tillhörigheten inte bara är miljön, utan en del av själva ämnet”.

Den omedvetna samhällsklassen har alltså blivit självmedveten i betydligt högre grad: så införstådd med att man är medelklass, med allt vad det innebär, att minsta avsteg från medelklassnormen och medelklasslyckan (som man föreställer sig att alla andra har) skapar oro och ångest. Som när Karin i

³⁶ Berggren & Trägårdh (2006), sid 10.

³⁷ Ibid, sid 11.

Sara Kadefors *Fågelbovägen 32* för en gångs skull har det precis som hon föreställt sig att tillvaron borde vara – en glad frukost med familjen: ”Alla skrattar högt vilket får Karin att önska att någon ville titta in genom fönstret.”³⁸

³⁸ Kadefors (2006), sid 169.

VILKEN MEDELKLASS FÅR BÖCKER SKRIVNA OM SIG?

Den svenska medelklassen är homogen i samtidsliteraturen: nästan alla är av den typ som har åtminstone antingen bildning eller piano, som Harry Martinson skulle ha sagt – eller av den typ som besitter någon form av kulturellt kapital, som Bourdieu skulle ha uttryckt det. Huvudpersonerna har akademisk utbildning och arbetar som journalister, läkare, kulturarbetare och reklamare. Man är medveten om sociala orättvisor och klimat-hot, läser morgontidningar och tar del av kulturutbudet.

Saknas gör däremot den typ av medelklass som kvalar in i gruppen genom sitt ekonomiska kapital: egna företagare, entreprenörer – personer utan formell bildning, som tack vare sin inkomst har kunnat skaffa sig samma boende- och konsumtionsvanor som den traditionella medelklassen. En inte alltför vågad gissning är att det beror på att få författare har den typen av bakgrund.

Observationen får stöd av Johan Svedjedal, som konstaterar att ”huvudpersonernas klassposition är i regel densamma som författarens (eller överensstämmer åtminstone med en position av vilken författaren har egen erfarenhet). Sociala maskerade tillhör ovanligheterna i modern berättande prosa – vilket givetvis inte betyder att författaren och jagpersonen är identiska”.³⁹

Svedjedal påpekar vidare att det är ont om företagare i litteraturen – och då alla typer av företagare, från företagsledare

³⁹ Svedjedal (1998).

till småföretagare – och drar samma slutsats som jag: att det är en värld svenska författare helt enkelt saknar erfarenhet av. Mattias Ronges *Den vidrige* (2011) – med sin huvudperson som efter studier vid Handelshögskolan grundar en sajt för bostadsbytande, vilket gör honom till miljonär – är ett undantag. Eftersom det är en deckare har jag inte inkluderat den i den här undersökningen, men jag har anledning att tro att om både deckare och mer lättsam, underhållningsbetonad litteratur som *chick lit* hade inkluderats, kanske resultatet hade blivit annorlunda.

Johan Lundberg skriver i sin artikel om bristen på medelklass i samtidslitteraturen kring millennieskiftet:

Frågan är om det finns något mer tabubelagt i dagens svenska litteratur än att skildra en representant för medelklassen, t ex en riktigt välartad egenföretagare i ett riktigt inkännande perspektiv, så att man belyser vederbörandes problem med exempelvis skattemyndigheter eller med andra makthavare. Eller så att man gestaltar de kreativa momenten i verksamheten, som kanske erinrar mer än man kan tro om konstnärligt skapande.

Det är uppenbart att detta tabu har skapat en blind fläck i den samtida litteraturen och inte minst i den litteratur som skrivs med anspråk på att just ge en bild av samhället runt oss.⁴⁰

Lundberg ger några förslag till varför situationen ser ut som den gör: avståndet är stort mellan näringsliv och kulturvärld, småföretagande är inte längre det mest representativa sättet att tjäna pengar på i västvärlden, och den strävsamma egenföretagaren är själva antitesen till det romantiska geni som hållits som förebild för konstnärligt skapande alltsedan romantiken.

Frågan i titeln på Lundbergs artikel – ”Varför finns det ingen medelklass i litteraturen?” – är inte längre giltig. Det *finns*

⁴⁰ Lundberg (1999).

medelklass i litteraturen i dag. Avståndet mellan näringsliv och kulturvärld må vara stort, men många av dagens kulturarbetare är egna företagare, väl bekanta med allt vad det innebär av problem med skattemyndigheter och sådant som utgör vardag för småföretagare av alla slag. Så hög borde inte tröskeln vara mot att beskriva den typen av tillvaro i romanform.

Kanske är Lundberg något större på spåren i den del av hans förklaring som handlar om det romantiska geniet, om klyftan mellan strävsamhet och den romantiska bilden av konstnärligt arbete. Där närmar vi oss också en förklaring till den vantrivsel i tillvaron som genomsyrar så många skildringar av medelklasslivet. Vad beror det på att medelklassen är så snar att omfamna exempelvis konst som skapas utifrån ett oppositionellt förhållande till äldre tiders borgerliga föreställningar? Vad beror det på att Karin i Sara Kadefors *Fågelbovägen* 32 vill be om ursäkt för sitt "äckligt jävla småborgerliga" liv med öppen spis och spröjsade fönster?

Jag tror att det hänger samman med medelklassens instabila karaktär. Och detta är kanske inte så konstigt som det låter, ty på ett sätt kan man säga att medelklassen bäst låter sig definieras med utgångspunkt från strävan att arbeta sig uppåt i samhället. Medelklassens själva väsen skulle i så fall, paradoxalt nog, bestå i dess kamp för att ta sig ut ur sin position av just medelklass.

Som en följd av detta har medelklassens representanter, som få andra samhällsgrupper, ägnat sig åt smutskastning av sin egen klass, bl a genom att framställa andra i den egna gruppen som intresserade blott av materiella aspekter av tillvaron. Över- och arbetarklassen har däremot gjorts till föremål för utopiska drömmier – när det gäller överklassen i form av en privat längtan efter t ex ekonomiskt oberoende, och när det gäller arbetarklassen i form av kollektivistiska, politiska visioner om en bättre värld.

Just medelklasspublikens vilja att överskrida sin egen klass-tillhörighet har gjort den extremt mottaglig för olika typer av provokativa gester, typ Mapplethorpes fotografier, 1980-talets skräckellitteratur, Teater Galeasens dramatik, Suzanne Ostens filmer och Jonas Gardells krogshower. Det faktum att man gillar denna konst fungerar för medelklassbetraktaren i hög grad som ett tecken på att man inte tillhör medelklassen. Det är inte någon alltför våghalsig hypotes att anta att det är nästan uteslutande folk från medelklassen som attraheras av konst av den här sorten – och detta alltså som en följd av ett masochistiskt begär efter att visa att man inte är medelklass.⁴¹

I *Kritik av den negativa uppbyggligheten* (2007) är danske Frederik Stjernfelt inne på samma tankespår:

Borgerligheten är ett stående teaterspöke som frammanas med enkla trick blott för att i nästa stund kunna drivas ut – och det trots att ingen klass har varit så snabb att ta till sig de negativistiska kriterierna som just den borgerliga. När negativisten tror sig göra upp med borgerligheten, så är det förstås en av honom själv framsuggererad version som får klä skott.⁴²

Man skäms över en tillvaro som för den som inte fötts in i den kan te sig ytterst åtråvärd: en tillvaro av trygghet, ekonomisk såväl som social.

Det vore rimligt att förbinda denna skräck för det borgerliga med en vänsterpolitisk agenda. Men politiken i den svenska medelklasskildringen är så gott som obefintlig. Vid några enstaka tillfällen i de böcker jag har läst kommer politik på tal. I Sara Kadefors *Fågelbovägen* 32 menar Karins man Jens att några

⁴¹ Lundberg (1999).

⁴² Stjernfelt & Thomsen (2007).

bekanta till dem är hycklare: mannen i den andra familjen har ”en iskall aura av ondska omkring sig”.⁴³ Ändå försöker han – i Jens ögon – att framstå som god genom att ge gratis advokat-hjälp till anhöriga till tsunamioffren. Då invänder Karin:

Som om de själva var så mycket bättre. Som om de var några slags revolutionärer i sin fina villa och med sina fina jobb. De har två bilar och reser på dyra semester. De tittar på skitprogram på teve, de arbetar för mycket och är frånvarande hemma, både fysiskt och mentalt. De har en hushållerska från Moldavien som de betalar svart. Vad är det Jens tror?

...

*Det är så lätt att klaga på andra som inte är tillräckligt ideella, särskilt om dom har pengar och bor i en arkitektritad villa vid havet istället för i ett gammalt renoveringsobjekt, och... och... röstar på folkpartiet istället för sossarna.*⁴⁴

Här får vi alltså – vilket inte är speciellt vanligt – veta vad en romanperson röstar på: Socialdemokraterna. Samt att den som utstrålar iskall ondska är folkpartist.

I Carina Burmans *Kärleksroman* uttrycker huvudpersonen Gurli störst tvivel inför att bli medlem i det Rotarysällskap som utgör nav i romanen. Hennes största tvivel rör att det är borgerligt: ”Jag tycker inte om borgerliga sedvänjor. Att vara trevlig på befallning är en verklig prövning.”⁴⁵ Den borgerliga dygden trevlighet är alltså mer än vad den bohemiska konstnären Gurli tror sig klara av, trots att hon är förhållandevis välbeställd (med stor lägenhet innanför ringmuren i Visby) och strax innan har berättat att hon läser bokanmälningar ”maniskt, i tre tid-

⁴³ Kadefors (2006), sid 261.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Burman (2009), sid 37.

ningar”⁴⁶ och längtar efter att åka till Stockholm och gå på konstmuseer – vilket väl får sägas vara ganska borgerligt (även om hon är rebellisk nog att kalla Nationalmuseum för ”Nattmösan”). Men Gurli finner sig väl till rätta i Rotary, liksom övriga huvudpersoner.

Kanske går det att dela upp medelklassromanen i en vänster- och en högersida, där de förra skyller sin olycka på personliga tillkortakommanden och de senare på samhällsstrukturer. Helmersons och Koppels romangestalter är i högre grad misslyckade på ett individuellt plan (och ytterst medvetna om det), medan Svelands huvudpersons bitterhet drivs av att det är fel på samhället.

⁴⁶ Ibid.

MED MEDELKLASSEN MOT FRAMTIDEN

Vad kan man då vänta sig av framtiden när det gäller litterära skildringar av medelklassen? De flesta böcker i den här undersökningen utkom mellan 2006 och 2009 och har alltså några år på nacken nu. Helena von Zweigbergk verkar fortfarande i genren ”medelklassroman”, Erik Helmersson utkommer våren 2014 med en ny roman som enligt förlagets beskrivning ”utforskar medelklassens medelålderskris”. Maria Sveland har skrivit flera böcker sedan *Bitterfittan* – senast *Systrar & bröder* (2013), där hon med förlagets ord ”fortsätter sin undersökning av kärnfamiljen och dess neuroser”.

Kan man vänta sig några romaner som skildrar tillvaron för Nya Moderaterna-medelklassen, med entreprenörer och egenföretagare, med mer ekonomiskt kapital än kulturellt? Är den lika medveten och ambivalent inför sin egen klassposition, lika plågad av masochism och skuldkänslor som den medelklass vi har kunnat läsa om hittills?

Kan man även vänta sig romaner som framställer medelklassen i ett mindre neurotiskt ljus? I den anglosaxiska litteraturen är det en etablerad romantyp, med företrädare som Ian McEwan, Richard Yates eller John Updike. Även om romanfigurerna i deras böcker lever i en medelklassstillvaro, fäster de inte samma vikt vid den som deras svenska motsvarigheter. Själva erfarenheten av att ingå i medelklassen, med allt vad det innebär, tar inte en central plats i romanerna på samma sätt som i de svenska romanerna jag tittat på här – den utgör en

bakgrund för det som ska berättas, det är inte medelklasstillvaron i sig som *är* handlingen.

Ian McEwans roman *Saturday* utspelar sig till exempel under en enda dag, mot fond av en stor demonstration som hölls i London i samband med invasionen i Irak 2003. Huvudpersonen Henry tillbringar dagen med de bestyr han brukar ägna lördagar åt – spelar squash och förbereder en familjemiddag, innan han råkar krocka med bilen. Hela tiden funderar han över sådant som meningen med livet och sin plats i världen, utan att för den skull låta just tillvaron i medelklassen utgöra punkten som hans tankar utgår ifrån. ”*Saturday* är en bok som gör mig glad, trots att den balanserar på gränsen till självgod medelklassromantik”, skrev Ingrid Elam i Sydsvenskan om Ian McEwans roman när hon recenserade den.⁴⁷

Hösten 2013 utkom finlandssvenske Philip Teir med romanen *Vinterkriget*, om en övre medelklassfamilj i Helsingfors. I recensioner i Sverige liknades den just vid anglosaxiska författare. I min undersökning är Carina Burman det närmaste jag kommit den typen av roman, men hon är, som jag nämnt ovan, också den äldsta författaren bland dem jag läst här.

Hur troligt är det att exempelvis svenska 1980- och 1990-talister kommer att skildra en harmonisk tillvaro i ett medelklass-Sverige med Thailandsemester och Linas matkasse? Något – kanske min kännedom om den mängd postkoloniala och queer-influerade läsningar man ägnar sig åt både på universitetsnivå och på vissa av landets inflytelserika skrivarskolor – säger mig att det inte alls är särskilt troligt. Den som skolas in i sitt skrivande i dag kommer kanske i om möjligt ännu högre grad än tidigare generationer känna sig skamsen över den medelklassbakgrund som antagligen kommer att fortsätta att utgöra rekryteringsbasen för den typen av skolor.

⁴⁷ Elam (2007).

AVSLUTNING

Hur skildras medelklassen i samtidslitteraturen, undrade jag i inledningen. Problematiskt, måste svaret lyda. Någonting har hänt sedan Johan Svedjedal för femton år sedan gjorde en liknande undersökning: medelklassen i litteraturen har blivit självmedveten. Den resonerar och agerar utifrån vad den anser förväntas av en person med den sociala ställning, den bostadsort, det yrke och det kontaktnät som de själva har. Samtidigt rimmar medelklassens självbild illa med den livssituation som utgörs av en vanlig medelklassvardag, vilken är spelplatsen för de romaner jag har läst. Den beskrivs som kliande obehaglig, begränsande, själsdödande, eller som en ständig tävlan om status och ansträngning för att upprätthålla en fasad av framgång – köksrenoveringar, semestrar och familjelycka, och därtill ett grubblande över hur man ska kunna vara en god människa under sådana omständigheter. Den medelklass som gick i bräsch för samhällsförändringen under Almqvists dagar tycks ha fastnat i ett ältande av den egna livssituationen.

Har medelklassen i litteraturen någon bildning och något piano, som Harry Martinson skrev? Någon typ av bildning verkar de flesta ha. Pianot är mer tveksamt. Medelklassen i litteraturen är inte bildad i den gamla "bildad borgerlighet"-bemärkelsen, den är alltför upptagen med det så kallade livspusslet. Och därtill med att noja över sin medelklassidentitet: "medelklass" framstår i samtidslitteraturen lite som en sexuell överförbar sjukdom, en skamlig diagnos som ingen vill erkänna.

Och tvingas man göra det tycks ingen förstå hur det hela gått till: "Hur kan någon som *jag* ha drabbats av detta? Jag är inte en sån som..."

Att använda medelklassen som fond för en berättelse som inte kretsar kring det problematiska i just själva medelklasstillvaron är ovanligt. Den stora svenska medelklassromanen väntar ännu på att skrivas.

REFERENSER

Andreasson, Johannes (2006), Punkare klarar sig bra i livet. *Svenska Dagbladet*, läst 2014-01-07, <http://www.svd.se/nyheter/inrikes/punkare-klarar-sig-bra-i-livet_329150.svd>.

Barrling, Katarina (2013), Bland pizzahjärtan och kaffemuggar i motljus. I: Thurfjell, Karsten (red), *Politik på menyn*. Stockholm: Norstedts.

Berggren, Henrik & Trägårdh, Lars (2006), *Är svensken människa?: gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.

Broady, Donald (1991), *Sociologi och epistemologi : om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.

Burman, Carina (2009), *Kärleksroman*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Carlsson, Bengt (1990), *Det trygga äventyret : medelklassens längtan och mål*. Stockholm: Carlssons förlag.

Delblanc, Sven och Lönnroth, Lars (1988), *Den svenska litteraturen 3: De liberala genombrotten 1830–1890*. Stockholm: Bonnier Alba.

Elam, Ingrid (2007), Ingrid Elam läser Ian McEwan. *Sydsvenskan*, läst 2014-01-07, <www.sydsvenskan.se/kultur--nojen/bocker/bokrecensioner/ingrid-elam-laser-ian-mcewan/>.

Habermas, Jürgen (1984), *Borgerlig offentlighet : kategorierna ”privat” och ”offentligt” i det moderna samhället*. Lund: Arkiv.

Helmerson, Erik (2011), *Den onödige mannen*. Stockholm: Norstedts.

Håkansson, Gabriella & Ullgren, Malin (2007), Misstänkt medelklass. *Dagens Nyheter*, läst 2014-01-07, <www.dn.se/kultur-noje/kulturbatt/misstankt-medelklass>.

Kadefors, Sara (2006), *Fågelbovägen* 32. Stockholm: Piratförlaget.

Knausgård, Karl Ove (2011), *Min kamp* 2. Stockholm: Norstedts.

Koppel, Hans (2008), *Vi i villa*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Lindqvist, Inga-Lina (2013), Medelklassen – i en klass för sig.

Aftonbladet, läst 2014-01-07,

<www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/article17523304.ab>.

Lundberg, Johan (1999), Varför finns det ingen medelklass i litteraturen? *Smedjan*, läst 2014-01-07, <www.timbro.se/smedjan/artiklar/varfor-finns-det-ingen-medelklass-i-litteraturen>.

Martinson, Harry (1935), *Nässlorna blomma*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Mildner, Anders (2013), Den förlorade medelklassen. *Dagens Arena*, läst 2014-01-07,

<www.dagensarena.se/opinion/den-forlorade-medelklassen/>.

Platen, Magnus von (1997), Romanföraktet: en genres väg till prestige. I: Furuland, Lars & Svedjedal, Johan (red), *Litteratursociologi*. Lund: Studentlitteratur.

Ronge, Mattias (2011), *Den girige*. Stockholm: Ordfront.

Sveland, Maria (2007), *Bitterfittan*. Stockholm: Norstedts.

Stjernfelt, Frederik och Thomsen, Søren Ulrik (2007), *Kritik av den negativa uppbyggligheten*. Stockholm: Ruin.

Svedjedal, Johan (1998), Finns det en borgerlig litteratur? *Smedjan*, läst 2014-01-07, <www.smedjan.com/etta.asp?sida=display&nr=25>.

Svensson, Per (2009), Medelklassens diskreta charm. *Axess magasin*, läst 2014-01-07, <www.axess.se/magasin/default.aspx?article=238>.

Söderqvist Tralau, Marie (2009), *Status : vägen till lycka*. Stockholm: Norstedts.

Wahlström & Widstrand (2008), osignerad intervju med Hans Koppel. Läst 2014-01-07,

<www.wwd.se/Forfattare/Forfattarpresentationssida/?personId=24662>.

Watt, Ian (1957), *The rise of the novel : studies in Defoe, Richardson and Fielding*. London: Chatto & Windus.

Zweigbergk, Helena von (2008), *Ur vulkanens mun*. Stockholm: Norstedts.

